

Vilka är vi – vilka är dom?

Svensk kulturmiljövård, fält och narrativ.

af Johan Hegardt, docent i arkeologi, Uppsala universitet, och projektledare för projektet *Ett historiskt museum och hur det har format Sverige*, Historiska Museet, Stockholm.

Svensk politik präglas av att alla skall vara med. Detta gäller arbetsmarknad, sjukvård, demokrati, jämställdhet och inte minst inom kulturmiljövården. Tanken är vacker och formulerad i all välmening. Men, för att låna ett begrepp av Allan Pred, even in Sweden finns problemen, och den strukturella rasismen är mer påtaglig än vad många kanske vill föreställa sig. I den här texten analyseras den svenska kulturmiljövården utifrån frågan, vilka alla egentligen är, eller snarare vilka är egentligen vi, och vilka är i sådana fall dom? Frågan ställs också hur denna dikotomi uppstått, och om kulturmiljövården kan undkomma den.

Inledning

I grova ordalag kan 1800-talet delas in i två perspektiv – romantiken och historicismen. Den förstnämnda präglas av inspiration, subjektivitet och individualitet. Edward Said har kallat romantiken för *den heroiska narrationens tid*. Historicismen å andra sidan, underströk att kulturella fenomen är historiskt betingade. Gemensamt för dem båda är viljan att definiera essentiella företeelser för nationalstaten, antingen som ett uttryck för hög andlighet, som inom romantiken, eller som en historisk och lagbunden process, som inom historicismen. De europeiska nationerna stod i centrum och resten av världen betraktades som en underutvecklad periferi, som kunde kolonialiseras och exploateras. Europa var inte bara utvecklingens topp utan också världshistoriens, nuets och framtidens centrum, något som Dipesh Chakrabarty tydligt understrukt i sin bok *Provincializing Europe*. Ett av de viktigare beläggen för allt detta var kulturarvet. Språk, dikter, dokument, byggnader och andra konstruktioner analyserades, nationaliserades och exploaterades.

Sedan 1800-talet har kulturarvet spelat en central roll i de europeiska nationalstatsprojekten. Sverige är inget undantag. Snarare är de nog så att många små europeiska stater har lagt ned extra mycket resurser på att knyta kulturarvet till nationalstatstänkandet, både under 1800-talet, under 1900-talet och så även idag.

Integration

Integration definieras i Sverige som ”en ömsesidig process som sker i mötet mellan människor med olika bakgrund.” Integrationspolitikens mål är: ”Lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter för alla oavsett etnisk och kulturell bakgrund.” Den svenska länsstyrelsen ”ska se till att den nationella integrationspolitiken får genomslag i länet.” Konkret arbetar exempelvis länsstyrelsen i Uppsala län bland annat med att: ”Främja mångfald och motverka diskriminering i arbetslivet och i samhällsgemenskapen i stort.” (Länsstyrelsen i Uppsala län 2009). På länsstyrelsen i Uppsala län arbetar drygt 100 personer. Paradoxalt nog har enbart ett par personer av dessa drygt 100 personer ett icke ”svenskt-klingande” namn. Dessa personer arbetar som lokalvårdare (städare) (ibid.).

I Uppsala bor många svenskar som har en ”icke-svensk” bakgrund. Här förekommer också ”kravaller” som anses ha ett samband med de ”invandrartäta” förortererna. I Uppsala bor även många ”invandrare” med en hög utbildning från de länder de har ”utvandrat” ifrån, men på länsstyrelsen i Uppsala arbetar bara ”rejåla svenskar”.

Integration och kulturarv – en omöjlig ekvation?

Låt oss med detta som bakgrund granska kulturmiljövården. Så här står det i initialt i den svenska kulturminneslagen (KML) samt på Riksantikvarieämbetets (RAÄ) hemsida (se länklistan): ”Det är en

nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvar för detta delas av alla.” Riksantikvarieämbetet ”är den centrala förvaltningsmyndigheten för frågor som rör kulturmiljö och kulturarv ... uppdraget fastställs av regeringen” (ibid.). RAÄs myndighet påminner således om länsstyrelsens och RAÄ har också till uppgift: ”att stärka kulturarvets ställning som en positiv kraft i utvecklingen mot ett demokratiskt och långsiktigt hållbart samhälle”. Vidare har RAÄ en vision: ”Till grund för Riksantikvarieämbetets verksamhet ligger visionen om ett kulturarv som är angeläget, tillgängligt och användbart för alla” (ibid.).

Liksom för länsstyrelsen har Riksantikvarieämbetet ett berömvärdt uppdrag. Frågan är, om läget är lika problematiskt för RAÄ som det är för länsstyrelsen?

Begreppet kultur

Kultur betyder odling eller bildning, men vi kan även tala om högre andliga upplevelser. Kulturmiljön blir därför en fråga om den nationella odlings- och bildningshistorien. Det betyder, att det är en *nationell angelägenhet att skydda och vårda denna bildningshistoria* materialiserad som den är, enligt oss, i kulturarvet.

För att förstå den initiala paragrafen i KML bör vi därmed tänka på minst två saker. För det första den historiska tradition som kulturmiljövården bygger på, det vill säga treperiodsystemet, utvecklingstänkandet, en centraliserad organisation, nationalstaten etc. För det andra måste vi tänka på vilka *vi* är som skall skydda och vårda detta arv och vilka som inkluderas i begreppet “*alla*”. *Alla* är inte satta att forska eller att skydda och vårda kulturmiljön. *Alla* ser inte kopplingen mellan det *nationella* och *vårt*. Detta innebär att *alla* enbart är *vissa*, nämligen de som kan se kopplingen mellan det nationella och vårt, och därmed se värdet i att skydda och vårda *vår* odlings- och bildningshistoria. För att inse kopplingen måste man också förstå den metafysiska betydelsen av *vår* bildning/odling, och på så sätt känna en närvaro och gemensamhet, uppleva *andligheten* i kulturarvet. Vi har inte frångått romantiken eller historicismen, som på ett diffust sätt förenas i vår tids syn på kulturarv och kulturmiljö.

Vilka är ”vi”?

Frågan är, vilka *vi* är, som skyddar och vårdar kulturmiljön? Handlar det även här om *rejäl svenska*? I ett forskningsprojekt (Hegardt 2005), som finansierades av RAÄ, fick jag hjälp av professor Donald Broady från institutionen *Sociology, Education and Culture* (SEC), Uppsala universitet, att med utgångspunkt i Pierre Bourdieus begrepp undersöka, vilka *vi* är, som studerar kulturhistoriska ämnen på universiteten. I metaforiska termer kan *vi* beskrivas som *läraryrken*, det vill säga, att *vi* är personer från hem som värnar ett kulturellt och symboliskt kapital – den svenska bildnings(kultur)historien – framför ett ekonomiskt kapital. Det är *vi* vars namn, vi hittar på länsstyrelsens hemsida, och det är *vi*, som representerar och presenterar kulturmiljön och kulturarvet.

Samlar vi ihop vad som så här långt har sagts, finner vi att de politiska direktiven inte harmoniserar med “*verkligheten*”. Istället skapas vad vi skulle kunna kalla en strukturell rasism. Den strukturella rasismen kan beskrivas på följande sätt: “*När en idealtypisk svenskhet fixeras som skillnadsmarkör är det således inte bara en fråga om exkludering av den invandrande befolkningen och deras barn, det är även ett led i reproduktionen av ett ’vi’ som är överlägset på ett nationellt plan i förhållande till de främmande andra.*” Eller: “*Idén om den nationella gemenskapen inbegriper ett antagande om svenskhet som tidlös och essentiell, rubbad endast av ’de andras’ närvaro i det svenska sociala rummet, en närvaro som allt mer kommit att associeras med problem och konflikter; med hot mot själva svenskheten.*” Den kulturella olikheten får närmast en axiomatisk karaktär och den diskursiva åtskillnaden mellan ‘vi’ och ‘dem’ bidrar till att bevara de rådande maktstrukturerna (de los Reyes & Kamali 2005: 10; 13; 17). Tydligare än så kan det knappast uttryckas.

Nationalstaten

Nationen är inget naturtillstånd utan en konstruktion. Myten om den nationella tillhörigheten grundläggs genom ideologi, historia, enhetlighet, nationell identitet etc. På så sätt skapas homogeniserande begrepp om nationella traditioner. Sådana homogeniserande markörer misslyckas med att representera en nations verkliga mångfald. Istället

kommer de att representera samhällets dominerande krafter, det vill säga ett *vi*. Den nationella konstruktionen blir på så sätt en kraftfull maktfaktor inom den moderna samhällsordningen. Att så är fallet understryks vidare av att myten om nationens traditioner – dess bildningshistoria – har skapats, inte bara för att legitimera en generell idé om en social grupp och ett folk, utan också för att konstruera en nationalstat. Inom ramarna för nationalstaten används sedan maktapparaten, alltså militären, polisen, juridiken, religionen, utbildningssystemet och myndigheterna, för att lägga fast idén om, att nationen är en naturlig enhet med en homogen historia och kultur (se exempelvis Anderson 2006; Ashcroft *et al.* 2001, Bhabha 1990, Geary 2002, även Renan 1990).

Eftersom både RAÄ och länsstyrelsen utgår från nationen och det nationella, kommer vi att sitta fast i samma mönster, som vi säger, att vi skall ändra på. Dikotomin *vi* och *dom* befästs snarare än upplöses, och myten om nationalstaten och dess förmåga att omfatta mångfalden kvarstår. Det är också *vi*, som producerar de historiska narrativen för samtiden – för *viet* – och därmed bidrar *vi* till myten, att nationen är en naturlig enhet med en homogen historia och kultur.

Essentiella skillnader

SEC har alltså visat att det är *svenska* ”lärarbarn”, som studerar kulturhistoriska ämnen på universitet och högskolor. Kulturarvet är vårt (och nationens), och skapar en essentiell värdegrund för svenskarna och ett homogent – autonomt(?) – *fält* åt *agenterna*. Kulturarvets ”berättigande” ligger därmed i dess förmåga att tydliggöra kulturella skillnader, och bidrar till en kulturessentialism i nationalistisk mening.

Låt mig återkoppla till Uppsala. Uppsalapoeten Mohamed Omar skriver i sin diktsamling *Faraos förbannelse*: ”*I en nisch står en runsten för att markera riktningen mot Mekka...Stenarna därute, berättar sedan Linné med ihålig röst – han är ju död – är inte en fornborg utan det som blev kvar av den höga minareten.*” I en annan dikt besöker Omar den arkeologiska institutionen i Uppsala, men får inte svar på sina frågor (Omar 2007).

Fornborgen liksom runstenen är skyddade enligt lag och omhuldas som en bildningshistoria av ett *vi*.

Vikingens betydelse behöver knappast nämnas. Lagskyddet vore emellertid meningslöst utan vidhängande narrativ. Genom Omars diktning uppstår emellertid en ”hybrid”, som kanske visar kulturens ”rätta” väsen.

Mohamed Omar bor och verkar i Gottsunda, en förort till Uppsala som ofta utpekas som ett ”invandrargetto”, och som en plast som ”*associeras med problem och konflikter; med hot mot själva svenskheten*”, som de los Reyes och Kamali påpekade (de los Reyes & Kamali 2005). Visst hotar Omar den essentiella ”svenskheten” genom sin diktning. Men är detta något att ängslas över? Kanske visar Omars diktning snarare den *verkliga mångfalden*. (Jag måste påpeka att Mohamed Omar under senare tid intagit en essentialistisk ställning, som jag inte på något sätt ställer mig bakom. Av utrymmesskäl kan jag dock inte närmare diskutera detta här.)

Hybrider snarare än essenser

1800-talets nationalism och dess epistemologier lever vidare i dagens svenska politik. Under 1800-talets mitt skrev exempelvis positivismens andlige fader följande: ”*Alla våra verkliga logiska behov sammanfaller ... väsentligen i följande gemensamma mål: att med hjälp av vårt systematiska tänkande i möjligaste mån befästa vår kunskaps naturliga enhet, genom att skapa kontinuitet och likformighet i våra skilda uppfattningar och på så vis tillfredsställa kravet på ordning såväl som på framsteg, i och med att vi finner det oföränderliga i mångfalden.*” (Comte 1979:22-23, min kurs.). I Comtes ögon var världen således en hybrid. Därför var det nödvändigt att skapa ordning i den.

Året 2007 publicerades *Sverigebilden 2.0* (se länklistan), med vilken Sverige som nation skall marknadsföras. I den postkoloniala och globala hybriditetens komplexitet blir nationalstaten viktig, tycks man mena. Begrepp som ”kärnvärden” står här i centrum, d.v.s. essentiella värden. Sverige är progressivt, äkta, okonstlat, har ett levande kulturarv hävdas det. Sverige strävar framåt. *Sverigebilden 2.0* är som klippt ur Comtes positivism och också ett praktexempel på den konstruerade nationalstaten.

Postkoloniala teoretiker som exempelvis Homi K. Bhabha (1994) uppfattar världen på samma sätt som

Comte, men Bhabha värjer sig mot tanken, att vi skall skapa ordning. *Hos Comte liksom hos Bhabha har världen med andra ord alltid varit en hybrid.* Mellanrummet mellan fixerade positioner öppnar, hävdar Bhabha, för en kulturell hybrid, som snarare underhåller skillnader, än skapar en hierarkisk ordning. Själva idén om kärnvärden, homogena nationer, historiska traditioner eller rena etniska samhällen som en grund för jämförelse, är under stort kritiskt tryck, menar han vidare. Det koloniala tänkandet har nått en punkt, där detta tänkande ställs inför hybriditeten hos objekten.

För Bhabha är kultur en företeelse, som är i rörelse, *men utan riktning*, och han vill utmana idén om en nationell autenticitet – d.v.s. kärnvärden – genom att fråga, vad som blir kvar av många av dagens teoretiska perspektiv och praktiker, om vi erkänner, att den postkoloniala världen är en historisk och kulturell hybrid?

Martin Häggglund har i sin bok *Kronofobi* understrukit att diskrimineringsrisken alltid är närvarande. Därför gäller att eftersträva mindre våldsamma gränsdragningar (2002:172). Kontrollerar vi källorna, kontrollerar vi också berättelserna, skall likformighet råda över våra skilda uppfattningar, då råder också likformighet bland narrativen. Frågan är sålunda, om vi skall fortsätta att tänka i termer av likformighet, oföränderlighet, essentiella och dominanta enheter – alltså kärnvärden – eller ta till vara hybriditetens möjligheter?

Om kulturmiljön är *vår*, så är den inte någon annans. Vilka är dessa andra, och hur våldsam får gränsdragningen egentligen vara? Bhabha påpekar: *”What is more significant and in tension with the*

exoticism, is the emergence of a hybrid national narrative that turns the nostalgic past into the disruptive 'anterior' and displaces the historical present – opens it up to other histories and incommensurable narrative subjects” (Bhabha 1994:240), något som Omars diktning är ett bra exempel på.

Slutord

Mellan 1945 och 1960 skapades ungefär 40 nya länder och 800 000 000 människor blev medborgare i dessa nya nationalstater (Barracough 2004:118). Dessa stater har byggt vidare på en historievetenskaplig tradition, som placerar nationalstatens hierarkier i centrum, och som söker ordning i mångfalden. Det postkoloniala tillståndet visar emellertid, att vi har en ny och på många sätt ”gemensam” historia att beakta, som faktiskt bryter med 1800-talets konstruktivism och nationsromantik. En ny form av historieskrivning är med andra ord nödvändig, bortom nationalismen och den lokala eller regionala historien, som enbart är en miniatyr av den nationella, eftersom den genomförs inom ramen för det nationella idiomet. Vi behöver snarare återbesöka *kulturarvet* med en ny uppsättning – *inkommensurabla* – perspektiv och ta reda på, om detta ”arv” verkligen är vårt, och om nationen är förtjänt av sina historiska narrativ.

Om vi är lite hårda i vår dom, skulle vi därmed kunna hävda, att myndigheter som Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen, eller det nationella utbildningssystemet, är dömda att misslyckas med – i varje fall vissa – av sina uppdrag, eftersom de har tillkommit i en kontext med annan politisk ram, än vad dagens postkoloniala historiska och kulturella hybrid kräver.

Forfatternen kan kontaktes på:

johan.hegardt@historiska.se

Litteratur

- Anderson, B. 2006
Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism.
Verso. London and New York. (Først trykt i 1983).
- Ashcroft, B., G. Griffiths & H. Tiffin 2001
Key concepts in post-colonial studies.
Routledge. London and New York
- Barracough, G. 2004
The Revolt Against the West. In: Duara, Prasenjit (Ed.)
2004 *Docolonization. Perspectives from now and then.*
Routledge. London and New York.
- Bhabha, H. K. (Ed.) 1990
Nation and Narration.
Routledge. London and New York.
- Bhabha, H. K. (Ed.) 1994
The Location of Culture.
Routledge. London and New York.
- Chakrabarty, D. 2000
Provincializing Europe.
Princeton University Press. Princeton and Oxford.
- Comte, A. 1979
Om positivismen.
Bokförlaget Korpen. Göteborg. (Først trykt i 1844).
- de los Reyes, P. & Kamali, M. (Eds.) 2005
Bortom Vi och Dom - Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering.
Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. Statens offentliga utredningar. SOU 2005:41.
- Geary, P. 2002
The Myth of Nations.
Princeton University Press.
- Hegardt, J. 2005
Den existentiella möjligheten. En studie över arkeologins samtidsrelevans. PDF. Riksantikvarieämbetet.
http://www.raa.se/cms/extern/vart_uppdrag/fou_forskning_och_utveckling/projekt_2006.html.
- Hägglund, M. 2002
Kronofobi. Essäer om tid och ändlighet.
Brutus Östlings
Bokförlag Symposion. Stockholm/Stehag.
- Omar, M. 2007
Faraos förbannelse.
Ruin.
- Pred, A. 2000
Even in Sweden. Racism, racialized spaces, and the popular geographical imagination.
University of California Press. Berkeley, Los Angeles, London.
- Renan, E. 1990
What is a nation?
In: Bhabha, H. K. (Ed.). *Nation and Narration.*
Routledge. London and New York. (Først trykt i 1882).

Länkar

- Länsstyrelsen i Uppsala län 2009
Senast uppdaterad 2008 01 10.
<http://www.c.lst.se/templates/ListVerksamhetPersonal.aspx?id=282>
- Riksantikvarieämbetet 2009
Senast uppdaterad 2009 05 07.
http://www.raa.se/cms/extern/kulturarv/lagar_och_ansvar/kulturminneslagen.html
- Sverigebilden 2.0.
Senast uppdaterad 2009 08 13
www.sweden.se/upload/promotion_forum/Promotion_To_ols/Brand_Sweden/FINAL_SWE_080117.pdf